

Гуменюк В.В.,
*к.ю.н, міжнародний викладач/старший
дослідник, доцент,
доцент кафедри теорії та історії держави і
права,
ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК»,
Заслужений юрист України,
м. Київ, Україна,
e-mail: HumeniukVV@krok.edu.ua,
ORCID: 0000-0001-8562-4389,
Web of Science ResearcherID: GPK-5326-2022*

«ПІРРОВА ПЕРЕМОГА» КАНДИДАТА: ПОТРЕБА КОДИФІКАЦІЇ ПРОЦЕДУР ДОБОРУ СУДДІВ ТА КОНКУРСУ НА ПОСАДУ СУДДІ В УКРАЇНІ

Фундаментом правової держави є справедливий суд, доступ до якого починається з прозорого та об'єктивного добору суддів та конкурсу на посаду судді в Україні. Однак на практиці шлях до посади судді нерідко ускладнюється через надмірний формалізм та фрагментарність правового регулювання. Актуальність цієї проблеми має не теоретичний, а цілком практичний вимір. Як кандидат, який за останні два роки тричі подавав документи на посаду судді, і щоразу отримував відмову саме з формальних, часто суперечливих підстав, я переконався на власному досвіді, що існуюча система є не просто недосконалою – вона є бар'єром для добросесних фахівців. Коли процедурні перепони затьмарюють оцінку професійних та моральних якостей, страждає не лише кандидат, а й усе суспільство, яке втрачає довіру до правосуддя. Цей особистий досвід став поштовхом до пошуку системного рішення, яке викладене у цих тезах: необхідність кодифікації процедур добору суддів та конкурсу на посаду судді в Україні і створення єдиного, чіткого Кодексу України про добір та конкурсу на посаду судді.

Ключовими викликами існуючої системи добору суддів та конкурсу на посаду судді в Україні є її нормативна нестабільність та процедурна складність, які разом обмежують право кандидатів на ефективне оскарження та ускладнюють громадський контроль. Цей комплекс проблем є першопричиною системної кризи довіри до судової влади, оскільки справедливість правосуддя ставиться під сумнів ще на етапі формування суддівського корпусу.

Наразі правове регулювання добору та конкурсу на посаду судді в Україні є фрагментарним. Норми містяться, у тому числі: в Конституції України, Законі України «Про судоустрій і статус суддів», Законі України «Про Вищу раду правосуддя», Кодексі адміністративного судочинства України, регламенту та положеннях Вищої кваліфікаційної комісії суддів України.

Така розпорошеність створює проблеми: суперечності, складність для розуміння кандидатами та громадськістю, ризики маніпуляцій та нестабільність правил гри.

Статтею 131 Конституції України передбачено, що відповідно до закону в системі правосуддя утворюються органи та установи для забезпечення добору суддів, прокурорів, їх професійної підготовки, оцінювання, розгляду справ щодо їх дисциплінарної відповідальності, фінансового та організаційного забезпечення судів [1].

Порядок зайняття посади судді визначається розділом IV Закону України «Про судоустрій і статус суддів», у якому містяться вимоги щодо кандидата на посаду судді (глава 1), добору на посаду судді місцевого суду (глава 2), конкурсу та призначення на посаду судді (глава 3) та переведення судді до іншого суду (глава 4) [2].

У формуванні суддівського корпусу бере участь Вища рада правосуддя (глава 2 розділу II особливої частина Закону України «Про Вищу раду правосуддя») [3].

Вища кваліфікаційна комісія суддів України, зокрема: ухвалює рішення про оголошення добору на посаду судді, конкурсу на зайняття вакантної посади судді у місцевому суді, конкурсу на зайняття вакантної посади судді в апеляційному суді, вищому спеціалізованому суді або Верховному Суді за спеціальною процедурою, про допуск до спеціальної перевірки стосовно всіх кандидатів на посаду судді, які отримали прохідний бал кваліфікаційного іспиту (пункт 58.13 регламенту Вищої кваліфікаційної комісії суддів України); затверджує форму і зміст заяви про участь у доборі на посаду судді, анкети кандидата на посаду судді; форму і зміст тестувань, практичних завдань, а також порядок їх проведення; встановлює прохідний бал кваліфікаційного іспиту; затверджує порядок складання кваліфікаційного іспиту та методику оцінювання кандидатів; положення про проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді; порядок проведення кваліфікаційного іспиту та методику встановлення його результатів; порядок та методологію кваліфікаційного оцінювання; порядок формування і ведення суддівського досьє (досьє кандидата на посаду судді); перелік уповноважених державних органів, строки та вимоги до інформації, що повинна бути надана або отримана Комісією під час перевірки відомостей стосовно кандидатів щодо їх відповідності вимогам, визначеним Законом, та достовірності поданих документів; програму та порядок проходження початкової підготовки, порядок та методологію оцінювання та самооцінювання судді (пункт 58.10 регламенту Вищої кваліфікаційної комісії суддів України) [4].

Положення про порядок складання кваліфікаційного іспиту та методику оцінювання кандидатів розроблено відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» і визначає організаційно-правові засади підготовки та проведення кваліфікаційного іспиту, форму та зміст тестувань, практичних

завдань, методику оцінювання результатів іспиту під час добору на посаду судді місцевого суду, кваліфікаційного оцінювання та у зв'язку з наміром судді бути переведеним до іншого місцевого суду, а також засади формування рейтингу і резерву кандидатів на посаду судді місцевого суду [5].

Особливості провадження у справах щодо оскарження актів, дій чи бездіяльності Верховної Ради України, Президента України, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, бездіяльності Кабінету Міністрів України визначаються статтею 266 Кодексу адміністративного судочинства України. Водночас, не допускається забезпечення позову шляхом зупинення актів Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, Рахункової палати, Вищої ради правосуддя, Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, Кваліфікаційно-дисциплінарної комісії прокурорів, органу, що здійснює дисциплінарне провадження щодо прокурорів, та встановлення для них заборони або обов'язку вчиняти певні дії (пункт 1 частини третьої статті 151 Кодексу адміністративного судочинства України) [6].

Проведений аналіз нормативно-правових актів наочно демонструє, що процедури добору суддів та конкурсу на посаду судді в Україні регулюються не єдиною системою, а конгломератом розрізаних законів та численних підзаконних актів. Така надмірна фрагментарність породжує правову невизначеність, створює ризики суб'єктивних плумачень та суттєво ускладнює як участь у доборі та конкурсі для кандидатів, так і громадський контроль за ним.

Особливу тривогу викликає і недостатня ефективність механізмів судового оскарження, що ставить кандидатів у завідомо вразливе становище. Ця проблема прямо стосується дотримання статті 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує кожному право на ефективний засіб правового захисту (кожен, чії права та свободи, визнані в цій Конвенції, було порушено, має право на ефективний засіб правового захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження) [7]. Аналіз процесуального законодавства виявляє критичну ваду, яка може перетворити перемогу кандидата в суді на піррову, а сам захист – на ілюзорний. Законодавча заборона на зупинення актів Вищої кваліфікаційної комісії суддів України як захід забезпечення позову означає, що конкурсні процедури тривають, поки розглядається справа. Таким чином, виникає парадоксальна ситуація: на момент, коли суд визнає відмову у допуску протиправною, сам добір або конкурс, до якого мав би повернутись кандидат, може бути вже завершено. Це призводить до того, що судові рішення про поновлення прав кандидата втрачає будь-який практичний сенс і не може бути реально виконане. Фактично, виникає ситуація, коли судовий акт хоч і є законним, але стає неможливим до виконання внаслідок зникнення самого предмета спору. Це є свідченням глибокої неефективності існуючого механізму

судового захисту. Більше того, така процесуальна конструкція підриває принцип правової визначеності, адже створює ситуацію, коли навіть остаточне судове рішення не здатне відновити справедливість. Це знецінює роль суду як арбітра та руйнує довіру до правосуддя ще до того, як кандидат потенційно міг би стати його частиною.

Очевидно, що точкові зміни не здатні вирішити цю системну проблему, а вказана фрагментарність правового регулювання не є унікальною проблемою для української правової системи. Схожа ситуація роками існувала у виборчому законодавстві, де положення щодо виборів Президента України, народних депутатів України, депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, обласних, районних, сільських, селищних, міських, районних у містах рад, сільських, селищних, міських голів були розпорошені у різних законах, що спричиняло певну правову невизначеність та відкривало простір для зловживань. Рішенням стало ухвалення єдиного Виборчого кодексу України. Цей успішний приклад доводить, що кодифікація є найефективнішим інструментом для досягнення стабільності, прозорості та системності у регулюванні найважливіших державних процесів. Якщо змогли навести лад у тому, як обирається влада, ми зобов'язані застосувати ту саму логіку до того, як формується правосуддя. Відтак нагальною потребою є кардинальна реформа – кодифікація відповідного законодавства та ухвалення єдиного, вичерпного Кодексу України про добір та конкурс на посаду судді, який би встановив чіткі, стабільні та прозорі правила для всіх учасників процесу.

З огляду на викладене, науково обґрунтованою відповіддю на виклики у сфері формування суддівського корпусу є застосування методу кодифікації. Розробка та ухвалення єдиного нормативно-правового акту – Кодексу України про добір та конкурс на посаду судді – є доктринально виправданим кроком, спрямованим на створення стабільної, транспарентної та передбачуваної системи, що відповідатиме найвищим стандартам верховенства права. При цьому, його належне впровадження вимагатиме внесення супутніх змін до процесуального законодавства – до Кодексу адміністративного судочинства України шляхом його доповнення новою статтею «Особливості провадження у справах щодо добору суддів та конкурсу на посаду судді». Обґрунтуванням такої необхідності слугує пряма аналогія з уже існуючою в Кодексі адміністративного судочинства України. Так, статтею 273 розділу 2 (розгляд окремих категорій термінових адміністративних справ) глави 11 (особливості позовного провадження в окремих категоріях адміністративних справ) Кодексу адміністративного судочинства України передбачені особливості провадження у справах щодо оскарження рішень, дій або бездіяльності виборчих комісій, комісій з референдуму, членів цих комісій. В обох випадках (і при формуванні представницьких органів влади, і при доборі суддів та конкурсі на посаду судді) час є критичним фактором. Стандартні строки розгляду не здатні забезпечити ефективний захист, оскільки на момент ухвалення рішення суду добір суддів та

конкурс на посаду судді може вже завершитися, що перетворює судовий захист на ілюзію. Відтак поширення цього вже апробованого законодавцем підходу на справи щодо добору суддів та конкурсу на посаду судді є послідовним та логічним кроком до посилення реальних, а не формальних, процесуальних гарантій для кандидатів.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
2. Закон України «Про судоустрій і статус суддів». Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
3. Закон України «Про Вищу раду правосуддя». Закон України від 21.12.2016 № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-19#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
4. Регламент Вищої кваліфікаційної комісії суддів України, затверджений рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 13.10.2016 року № 81/зп-16, зі змінами. Офіційний вебсайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL: https://vkksu.gov.ua/sites/default/files/reglament_komisiyi.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
5. Положення про порядок складання кваліфікаційного іспиту та методу оцінювання кандидатів, затверджене рішенням Вищої кваліфікаційної комісії суддів України 19.06.2024 року № 185/зп-24. Офіційний вебсайт Вищої кваліфікаційної комісії суддів України. URL: https://www.vkksu.gov.ua/sites/default/files/file/polozhennya_pro_poryadok_skladannya_kvalifikatsiyного_ispytu_ta_metodyku_ocinuvannya_kandydativ_04.07.2025.pdf (дата звернення: 01.10.2025).
6. Кодекс адміністративного судочинства України. Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text> (дата звернення: 01.10.2025).
7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Законом № 475/97-ВР від 17.07.97. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 01.10.2025).